

POZNÁMKA KE SPORU O BÁSNICKÝ JAZYK

Vědecká metoda Lingvistického kroužku zazářila při posledním cyklu přednášek tak mocně, že mě přešla chuť mluvit o problémech básnického jazyka a slovesné tvorby. Jestliže se toho odvažuji, činím tak z popudu přátel a co nejskromněji. Rozhodli jsme se však, že je třeba uvést vedle sebe několik vlastních předpokladů teoretických, uměleckou kritiku časopisu Naše řeč a posléze myšlenky Lingvistického kroužku. Tvrzení druhé skupiny vědecké zhusta souhlasí s našimi vlastními dohady. Tato skutečnost skýtá nám novou jistotu, neboť od řečeného cyklu není snad ani ve vědeckém světě pochyb o správnosti lingvistické metody. Tak tvrzení do nedávna polemické vchází v systém, k němuž neodborné teorie nemohou již nic připojiti. Je tedy třeba, abychom uzavřeli svůj účet.

Z opatrnosti podotýkám, že jsme nebyli strženi souhlasem lingvistů s naší prací. Někteří členové kroužku se netají odsudkem, ba pohrdáním knihami auktorů z naší skupiny. Profesor Weingart nezná mizernější prózy, než je moje Lazarová a Příslloví. — Uvádím věc proto, abychom nebyli považováni za společnost, která ruku v ruce dobývá veřejného mínění a universitních stolic. Weingart zajisté podrží svůj soud a jeho odmítání mi skýtá právě volnost vyznati se ze svých sympatií.

Měl jsem několikrát příležitost vyjádřiti mínění o věcech uměleckých asi v tomto smyslu: Umění je organizace práce a materiálu. Jeho nejvlastnější snahy se týkají tvaru; může tedy býti poznáváno jenom ze studia formy a struktury. Na přednášce v Socialistické společnosti (snad roku 1923, jistě však v období takzvané poezie proletářské) uvedl jsem, že posláním uměleckého díla je slovesná tvorba a básnění. Tendence a každý poměr k jevům jiné řady, než jsou hodnoty umělecké, je pro literární cenu díla bez významu a může být kriticky

hodnocen jen tehdy, je-li tento vztah přítomen jako složka tvárná, jež zmocňuje výraz.

Mluvě o společenské funkci umění zastával jsem totéž stanovisko: Rozeznáváme literaturu dobrou a špatnou z hlediska tvaru a společenského poslání, při kritice umělecké můžeme však mluvit jen o tvaru. Chceme-li demonstrovati na literatuře hodnoty jiných disciplín, chceme-li měřiti užitečnost sdělené myšlenky či fakta, směšujeme zřetel tvárný s ostatními hledisky a sčítáme nescítatelné. Je totiž nezbytně třeba, aby všechny složky v uměleckém díle byly převedeny v prvky skladné a deformovány k básnickému účinu. Objektivní pravda může v díle zníti jako nesmysl a objektivní nesmysl může býti povýšen na básnickou pravdu (Rabelais). Umělecké kritice jde jen o tuto básnickou pravdu, vše ostatní patří snad literární historii.

Někdy se ovšem přihází, že báseň splnila požadavky tvárné a nadto je ku prospěchu v jiné akci. Stejně je samozřejmé, že básník bývá zasažen myšlenkovými proudy, jež jsou v jeho čase obecné. V takovémto období se uvolňuje latentní energie společnosti, vstupuje v disciplíny různých řad kulturních jevů a sklání všechny formy k určitému bodu. Domnívám se, že tak podobně vzniká sloh. Nechtě však je ideologie básníková shodná se svým okolím či nikoliv, my můžeme poznávati a hodnotiti jen skladbu, v níž slovní materiál tvoří celek s životními obsahy, které vyjadřuje.

Postupující diferenciací vymezila funkci umění s konečnou platností, avšak určitá kritika rozumí doposud básni či próze jako sdělování myšlenek, stavů a událostí, jejichž sled směřuje ke konci, který učiní zadost jedné z idejí. Pánové si žádají, aby v zábavném rouše románovém přicházely na svět úvahy a obrázky naší velikosti či bídy. Na rozdíl od kritiky, která klade takový důraz na zprostředkování zpráv, je možno tvrdit, že neslovesné obsahy jsou málo významné a že fabule nemá důležitějšího poslání než slovesná figura. Není než rozvedený básnický obraz (Nezval).

Pozornost auktorů seskupených kolem Devětsilu byla již od počátku zaostřena na slovesnost, avšak četba časopisu zabývajícího se problémy jazykovými nám nepřinesla poučení v oboru vlastní naší disciplíny. Jazykozpytci dočista samozřejmě si osvojují právo souditi umělecká díla, my ovšem pomlčíme

o filologii tak, jak se sluší na neodborníky, avšak nemůžeme nerozšířiti polemické pole na ony stránky Naší řeči, kde její autority mluví se spisovateli či píší jakousi beletrii.

V čele třetího ročníku Naší řeči otiskl František Bílý kapitolu ze vzpomínek na J. G. Počíná takto:

„Bylo to na sv. Václava roku 1874, kdy se mi splnila nejvřelejší tužba mého mládí: spatřiti matičku Prahu. Uviděti muže, kteří stáli v čele literárního i politického ruchu, a v tom ruchu žítí sám, co náš kroužek přátelský — z něhož několik jmen nabylo svou činností pozdější zvláště jasného zvuku (zejména L. Č., L. J. a J. Ú.) — pokládal za vrch blaženosti.“

Zdá se, že není nutno poukazovati na vlastnosti citovaného slohu. Věc nikdo nepřehlédne, čpí „v šír i dál“ pózou vysloužilcovou a dokládá naprostou nedostatečnost slohovou. Bída v Čechách nebyvalá vysvitne snad ještě výstražněji, upravíme-li řeč Františka Bílého tak, aby aspoň nejzákladnější funkce jazyka, to jest funkce sdělná, přišla na své.

Víme velmi dobře, že kritik nemusí uměti věc, kterou kritizuje, lépe než její auktor, nicméně je nezbytné, aby neosvědčoval takovou měrou nevkus a nepochopení. Tyto nedostatky však Naší řeči nevadily. Bílý byl členem redakce a jak se zdá, psal do prvních ročníků literární posudky podepsané B. Snad by bylo účelné namátkou jeden z nich otisknouti:

M. S.: Verše. I. — atd.

„Jablko nepadlo daleko od stromu. Syn O. S. vstoupil v šlépěje otcovy a šťastně v nich kráčí. Dlužno přičísti prof. dr. J. V. za dobrou zásluhu, že přiměl básníka k vydání těchto Veršů. Však se mu také za to odvděčil básní V.“

„Nás zajímá především tvarová a jazyková stránka sbírky. S. udeřuje tu ve všechny struny básnické a zkouší všechny formy její: výpravné, lyrické i dramatické. Není snad formy básnické, aby ji nebyl naplnil jarým harmonickým duchem svým. I prostá bajka si tu vykračuje ve verši stejně jako vzletná óda a básnické poslání nebo truchlozpěvná nenie; dramatická scéna, sonetový věnec, vesnická idyla našly stejně milý, srdečný a přiléhavý výraz. Mluva S. zní někde prostince jako bublání potůčka, jindy se vzpíná k značné mohutnosti, ale zůstává málo květnatá a obrazná. Umí láskovati, ale i srdceryvně vnikati do duše. Když volá Žít chceme!, věru zná naši povahu a její slabiny; slyšíme mužnou pevnost a

odhodlanost trpěti, snášeti příkoří, ale nevzdati se, dokud nekyne vítězství. Sklon k selance zvláště mile vyzívá z epických básní, kdež opět ryzost citů, srdečnost a prostý (někdy až příliš prostý) výraz vévodí. Pro krásu přírodní S. má srdce vždy otevřeno; láska k rodnému kraji a k lidu zabírá je ostatkem a vyluzuje vždy nové tóny jeho lyře. Slovenština autorova je zvláště úzce spřízněna s češtinou; srozumitelnost všeobecnou podporuje, že není dialekticky zabarvena. B.“

Bojím se, že posudek pro svou úroveň nenalezne ani kritika ani obhájce.

Nuže, Naše řeč po stránce básnického jazyka neřekla nic, zbývala nám však možnost informovati se v jejích ročnících o jazykové správnosti. Žel Naše řeč je snůška článků, v nichž se velmi obtížně vyznáte. Nepodobá se, že by byla záměrně redigována. Má-li sloužiti za pomůcku a rádce, pak zajisté nevyhovuje. (Pravopisná příloha časopisu Typografia, kterou řečený spolek vydává péčí Říšského sdružení korektorů za dohledu prof. K. I. Černého, plní svůj úkol lépe.)

Znám jen starší období Naší řeči, ale praví se, že právě ono je nejlepší. Z posledních jejích posudků uměleckého díla pak vysvítá, že kritický duch Bílého doposud žije.

Jazyková správnost a pravopis jsou zajisté důležité věci, nejsou však důležitější než samo umění. Tu pak se dovolám poslední přednášky cyklu lingvistů, v níž Mukařovský stanovil poměr mezi jazykem básnickým a jazykem spisovným.

„Funkce jazyka básnického... spočívá... v maximální aktualizaci jazykového projevu... Jazyk spisovný... se naopak aktualizaci vyhýbá... Jestliže se v něm přece aktualizace vyskytuje, je tu jen prostředkem názornějšího sdělení... V jazyce básnickém nabývá však aktualizace intenzity maximální, tj. takové, že zatlačuje sdělení jakožto účel vyjádření a stává se samoučelnou...“

„Prostředky, kterými básnická mluva dosahuje maximální aktualizace, jsou důslednost a systematicčnost aktualizace.

— 1. Důslednost: Deformace aktualizované jazykové složky děje se... ustáleným směrem...

— 2. Systematicčnost: Z aktualizovaných jazykových složek daného básnického díla jen jedna proniká nejzřetelněji, je dominantou... Dominantou je dána jednota díla... Je to jednota dynamická, ve které pocítujeme současně konvergenci

i divergenci... Konvergence je dána vzájemným poměrem složek aktualizovaných, divergence pak odporem, který této aktualizaci (deformaci) klade indiferentní pozadí složek neaktualizovaných. Tímto pozadím může být norma jazyka spisovného, ale vedle toho také kánon předchozí básnické školy, který je už také automatizován... Každé básnické dílo je vnímáno na pozadí nějaké tradice, nějakého automatizovaného kánonu, vzhledem k němuž se jeví deformací... Vzájemné vztahy složek básnického díla... tvoří strukturu díla. —“

„Je tedy zřejmo: porušování normy spisovného jazyka je nutné... Vytýkat odchylky od spisovného jazyka je tolik jako popírat básnictví... Mohlo by se namítnout, že některá díla... aktualizují jen ‚obsah‘ (téma) ...Nuže: není ani přesné hranice ani podstatného rozdílu mezi jazykem a tématem básnického díla... I prvky tematické jsou v podstatě prvky jazykové...“

Mohli bychom ocitovati celou přednášku a nenarazíme snad na tvrzení, jež by vyvracelo naše představy o věcech básnického jazyka. U tohoto díla končí naše nepřesné a nevědecké teoretizování. Jsme vděčni lingvistům i Mukařovskému. Neuvádíme-li F. X. Šaldu (jehož umělecký význam daleko převyšuje universitní učitelský úřad), stalo se snad v Čechách poprvé, že vědci obrátili zřetel k potřebám jiné literatury, než je literatura obecně uznávaná. Pro auktory seskupené kolem Devětsilu znamená tato činnost klíč k poznání básnického jazyka a básnického umění. Péče Naší řeči se týkala a týká spisovného jazyka. Bude nám nadále vytýkati chyby a svými výtkami a poučováním snad zabráni pokleskům proti jazykové správnosti a proti konvencím pravopisným. Jsme si vědomi významu i této práce, nicméně podstatu věcí jazykových vidíme tam, kam ukazuje funkční lingvistika.